

החזית האזרחית במבצע "עופרת יצוקה": תפקוד נאות מול אתגר מוגבל

מאיר אלרן

האתגר לחזית האזרחית, ברמה הלאומית, במהלך מבצע "עופרת יצוקה" היה מוגבל למדי. אמנם ברמה האישית, אלה שניזוקו, במעגלים המידיים והקרובים, חוו ללא ספק חוויה קשה, אולי טראומטית, אולם במבחן כללי – ציבורי, בראייה מדינתית ואפילו בראייה אזרחית של הקהילות בטווחי הפגיעה, היה האיום הממשי על האוכלוסייה האזרחית מצומצם יחסית, לא רק במבחן מספרי השיגורים,¹ אלא גם במבחן הפגיעות והנזקים הישירים והעקיפים: שלושה הרוגים, 13 פצועים קשה ובינוני, כמה עשרות פצועים קל ועוד כמה מאות שנזקקו לטיפול בשל חרדה. 35 משפחות פונו מבתיהן לאחר שניזוקו מרקטות. גם שגרת החיים בדרום הארץ, באזור כיסוי הרקטות, נפגעה חלקית בלבד. השיבוש הבולט היה בהפסקה הארוכה של הלימודים במוסדות החינוך. מנגד, היה שיעור ההתייבבות הממוצע לעבודה במפעלים בדרום יותר מ־85 אחוזים.² היקף הפינוי העצמי של תושבים מהדרום היה זניח. לא היה צורך בפינוי יזום או ב"ריענון". התנהלות האוכלוסייה הייתה בדרך כלל מאופקת, סדורה וממוקדת, ותרמה בכך לשיעור הנמוך של נפגעים. בכל ממד של השוואה, אם מול התחזיות המאיימות, כמו שהוצגו לציבור לפני העימות, אם מול מה שהתרחש בצפון במלחמת לבנון השנייה (ממוצע יומי של 140 רקטות תקניות ששיגר חזבאללה) ואם מול פוטנציאל האיום הכולל הקיים על העורף, בתרחיש של עימות רב־חזיתי, עברה על החזית האזרחית סערה תחומה, גם אם זו הועצמה באופן מלאכותי משהו על ידי התקשורת.

במאמר זה ייבחנו שני היבטים עיקריים: רמת תפקודה של המערכת האחראית לטיפול בחזית האזרחית ומשמעויותיה לעתיד וסוגיית החוסן הציבורי ומידת השפעתו על ניהול העימות ותוצאותיו.

בנסיבות שנוצרו בחזית האזרחית, במבצע "עופרת יצוקה", אפשר לסכם את תפקודן של המערכות המופקדות על הטיפול בעורף כטובה. שתי מערכות בלטו

מאיר אלרן, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

במיוחד ברמת תפקודן, להבדיל ממה שקרה בקיץ 2006: פיקוד העורף והרשויות המקומיות. ככלל, פיקוד העורף למד, יישם והטמיע היטב לקחים שהופקו מתפקודו הבעייתי בעבר. מערכות ההתערבה שפותחו ונפרסו בשטח הוכיחו בדרך כלל את תרומתן, למעט תקלות מקומיות.³ הקשר ההדוק עם הרשויות המקומיות, גם באמצעות יחידות הקישור (יקל"ר) החדשות שנבנו ואומנו, היה טוב ותורם. כך גם הקשר ושיתוף הפעולה עם משרדי הממשלה. מערכת ההסברה לאזרחים הייתה יעילה בתפקודה ומאופקת כהלכה בביטוייה; ויותר מכול – הפיקוד קיבל עליו אחריות מובילה בכל הקשור לטיפול בחזית האזרחית. יש בכך מסר חשוב, אך מעורב: מצד אחד הוכח שוב שכאשר צה"ל מתגייס במלוא עצמתו וכישוריו הארגוניים למשימות אזרחיות במהותן הוא מסוגל לתרום רבות וביעילות. זה הצד המעודד; מצד אחר מנקרת השאלה באיזו מידה נכון שבמדינה דמוקרטית יקבל גורם צבאי אחריות והובלה על תחומים אזרחיים מובהקים. דוגמה לכך היא סגירת בתי הספר בדרום, על פי החלטת פיקוד העורף, שגם אם נעשתה בהתייעצות עם משרד החינוך והרשויות המקומיות, התקבלה בעיקרה על פי שיקולי הדרג הצבאי.

אשר לרשויות המקומיות: כאן ההישג אולי חשוב יותר. להבדיל מכמה מהרשויות בצפון במלחמת לבנון השנייה, פעלו עכשיו הרשויות המקומיות בדרום, ככלל, בצורה נאותה ומעוררת ביטחון. הדבר אמור לא רק בכל הקשור לתפקודן הטכני, החשוב כשלעצמו, אלא אולי משמעותית יותר הייתה התנהלותם של ראשי הרשויות, כמה מהם חדשים בתפקידם; הם הפגינו מנהיגות מאופקת, הובלה וקבלת אחריות. יש בכך אולי משום ביטוי לשלב מתקדם של תהליך, אמנם אטי אך ראוי, שעיקרו הפנמה של תובנה מרכזית ברמה המוניציפלית. תמציתה: להנהיגה המקומית ולצוותים המקצועיים שלה יש תפקיד מכריע לא רק בשגרה, אלא גם בשעת חירום. הפנמה כזו חיונית לבניית יכולות ברמה המקומית ולכינונה של חברה אזרחית חזקה, היודעת להתמודד בהצלחה, בכלים אזרחיים, עם אתגרים של איומים צבאיים למחצה על הציבור.

המסר המוצע כאן ברור: מול מגוון האיומים הקיים

והעתידי על העורף, יש צורך בהמשך רצוף של בנייה נכונה ומאוזנת של יכולות החזית האזרחית והמערכות המופקדות על ההגנה עליה. יש חשש שמא יפגעו ההצלחות של ניהול העימות הנוכחי בחזית האזרחית הישראלית – בחזקת מנוחה על זרי הדפנה – בתנופת העשייה הנדרשת כך שיעצמצם הפער בין פוטנציאל

בנסיבות שנוצרו בחזית האזרחית אפשר לסכם את תפקודן של המערכות המופקדות על הטיפול בעורף, כטובה.

האיום ובין המענה. במשימה מורכבת זו יש לרשות החירום הלאומית (רח"ל) תפקיד מכריע ואתגר קשה.

כאן המקום לבחון את סוגיית החוסן הציבורי בראייה מפוכחת. החוסן הציבורי הוא תופעה חברתית-פוליטית, המשקפת את התנהלותו ואת תגובותיו של הציבור (שלא נפגע במישרין) בהתאם לעצמתו של מצב דחק שהוא חווה, ובעיקר את יכולותיו לשוב להתנהלות שגרתית במהירות. ציבור המגיב בהתאם לטראומה וחוזר במהירות להתנהלות שגרתית יוגדר כבעל ממדי חוסן גבוהים, ולהפך. על פי הגדרה זו, אטען כי הציבור הישראלי כולו, ובכללו הציבור המתגורר בדרום, בטווחי הרקטות של חמאס, לא חווה במהלך "עופרת יצוקה" טראומה של ממש. אין מדובר באלה שאיתרע מזלם ונפגעו במישרין מהרקטות. היקף הפגיעות במהלך ההתקפות של 22 ימי הלחימה וכן אופיין של הפגיעות האלה לא יצרו טראומה ציבורית של ממש בדרום הארץ, וודאי לא לעומת מה שאירע במלחמת לבנון השנייה בצפון וגם לא כמו שהיה אפשר אולי להתרשם מהתקשורת הישראלית. נוצרה ללא ספק מצוקה בהיקפים שונים לפרטים רבים ולקהילות, אולם היקף הפגיעות והנפגעים, הירידה בו מהשבוע השני, צורת ההתנהלות של המערכות המטפלות, מצב הרוח הציבורי ומה שנתפס כהצלחות של צה"ל⁴, כל אלה הפחיתו במידה רבה את פוטנציאל הטראומה ואת השפעותיה על התנהלות הציבור. השגרה גברה, במרבית המקרים והמגזרים (להוציא המגזר החשוב של מוסדות החינוך), על המצוקה. המורל הציבורי הגבוה וכן התמיכה הגורפת במנהיגות המדינית והצבאית נשמרו כל המבצע. החוסן הלאומי לא עמד במבחן קשה כמו שנצפה לפני העימות או כמו שצפוי בתרחיש של עימות נרחב עם מצבי דחק משמעותיים בעתיד.

המסקנה המובילה מכל זה היא כדלקמן: היערכות נכונה ומקדימה של החזית האזרחית, תוך כדי השקעה בכל המערכות הצבאיות, האזרחיות וההתנדבותיות העוסקות בנושא, מוכיחה את עצמה בשעת מבחן. מול פוטנציאל האיום העתידי הגבוה על העורף והסיכונים האסטרטגיים הטמונים בו, יש צורך בהמשך רצוף

של תשומות מאוזנות בכל מרכיבי סל המענה: חיזוק הרתעתה של ישראל ויכולות המניעה, הסיכול וההשמדה של מערכי השיגור התלול מסלול, פיתוח של ההגנה האקטיבית, ובכללה הטקטית-מקומית, עיבוי ההגנה הפסיבית, ובכלל זה מיגון סלקטיבי בנקודות רגישות (למשל מוסדות חינוך, שנחשפו כנקודות תורפה) וכן שיפור ביכולות הטיפול הפסיכו-סוציאליות, בדגש על הובלה של הרשויות המקומיות. חשוב להמשיך בתנופה

החוסן הלאומי לא עמד במבחן קשה כמו שנצפה לפני העימות או כמו שצפוי בתרחיש של עימות נרחב עם מצבי דחק משמעותיים בעתיד.

במאמצים שהוחל בהם בעקבות מלחמת לבנון השנייה. חשוב לגבש תכנית לאומית כוללת רב-שנתית מתוקצבת ולנהל במרוכז את יישומה הרצוף. כך יגדל הסיכוי להתנהלות מוצלחת בחזית האזרחית גם בעימות הבא.

הערות

- 1 על פי הודעת ארגון עז אל-דין אל-קסאם, הזרוע הצבאית של חמאס, שוגרו במבצע 345 קסאמים ו-213 רקטות גראד. יותר מ-70% מהם נפלו בשטחים פתוחים. מדובר בממוצע יומי של 23 רקטות משך כל ימי המבצע; ממוצע יומי של 37 רקטות בשבוע הראשון; 21 רקטות בשבוע השני ו-16 רקטות בשבוע השלישי. כן נורו כמה מאות פצמ"רים (412 לגרסת הארגון).
- 2 **כלכליסט**, 15 בינואר 2009.
- 3 הרחבת טווח הרקטות ליותר מ-20 ק"מ, הגם שנצפתה על ידי המודיעין לפני המבצע, לא הביאה בעקבותיה – ואולי לא היה מספיק זמן – להיערכות מלאה של הפיקוד, של הרשויות ושל התושבים באזורים הרחוקים.
- 4 ב-13 בינואר 2009 קבעו 78 אחוזים מהנשאלים בסקר **הארץ**, כי המבצע הוא הצלחה. ב-18 בינואר, מיד לאחר תום הקרבות, בסקר שפורסם בערוץ 10, צנח שיעור המשיבים הרואים במבצע הצלחה ל-41 אחוזים, בדיוק כמו שיעורם של אלה שסברו כי מדובר בכישלון.